

O PREKLADANÍ DIEL KLASIKOV MARXIZMU-LENINIZMU DO SLOVENČINY

LADISLAV HOLATA, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Asi netreba osobitne vysvetľovať význam osvojovania si ideového bohatstva obsiahnutého v prácach klasikov marxizmu-leninizmu. Toto bohatstvo je však potrebné sprostredkovať širšej kultúrnej verejnosti editorskou prácou. V tomto smere zohralo a doteraz zohráva u nás nezastupiteľnú funkciu Nakladateľstvo Pravda, ktoré už desaťročia zabezpečuje nielen technickú stránku vydávania klasických diel marxizmu-leninizmu (jednotlivých monografií, rôznych zborníkov, vybraných spisov — a v prípade V. I. Lenina i *Zobraných spisov*), ale aj ich kvalitné prekladateľské a redakčné spracovanie.

Až na malé výnimky sa k sprístupneniu diel klasikov marxizmu-leninizmu pristúpilo až po skončení druhej svetovej vojny, najmä po Februári 1948.¹ Vychádzali však len jednotlivé väčšie či menšie práce v rámci Malej a Veľkej knižnice marxizmu-leninizmu. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch tu vyšli všetky významnejšie diela K. Marxa, F. Engelsa a V. I. Lenina. V rokoch 1972—1973 bolo preložené aj posledné zo základných diel K. Marxa vydaných v slovenčine: *Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“*, ktoré vyšlo v dvoch zväzkoch v r. 1974—1975. V rokoch 1952—1972 vyšlo prvé slovenské vydanie Spisov V. I. Lenina. Kultúrno-politický význam tohto edičného činu bol veľký. Našej verejnosti boli v priebehu niekoľkých rokov sprístupnené všetky základné diela K. Marxa a F. Engelsa a takmer celé myšlienkové bohatstvo klasického leninizmu. To malo dnes už ťažko doceniteľný význam

*

Tento edičný čin však postihuje osud každého veľkého priekopníckeho činu, ktorý otvára nové horizonty, vytyčuje základné smery aktivity a mapuje nové priestory, hoci často len s veľmi jednoduchými či nedostatočnými nástrojmi. Ale len čo sa nové priestory stávajú známymi a základná orientácia v teréne samozrejmom, treba používať jemnejšie a primeranejšie nástroje. Bez toho, že by sme chceli akokoľvek znižovať význam tejto „pionierskej“ práce, je našou povinnosťou s odstupom času v komplexe ďalších životných a historických skúseností zhodnotiť toto podujatie celkovo, t. j. vidieť nielen jeho pozitíva, ale zamyslieť sa aj nad jeho slabunami a na základe takejto analýzy usmerniť ďalšie skvalitňovanie práce pri vydávaní diel klasikov marxizmu-leninizmu. Pri prvých vydaniach je potrebné vziať do úvahy nielen to, že išlo

¹ Do roku 1947 vyšli knižne Marxov a Engelsov *Manifest komunistického programu* (1913, 1921, 1933), Engelsove drobnejšie práce *Zásady komunizmu* (1924) a *Vývin socializmu od utópie k vede* (1946), Marxova práca *Mzda, cena a zisk* (1946) a Leninova práca *Štát a revolúcia*. Okrem toho časopisecky vyšli kratšie i dlhšie úryvky aj z iných textov klasického marxizmu-leninizmu.

o prvé preklady, s čím sú nerozlučne späté známe ťažkosti, a že chýbali dokonca elementárne prekladateľské pomôcky (prekladové slovníky, napr. *Veľký rusko-slovenský slovník* bol ukončený až r. 1970 a aj posledný zväzok *Slovníka slovenského jazyka* vyšiel až r. 1968), ale aj to, že spoločenské vedy založené na marxisticko-leninskej metodológii sa v tomto období len konštituovali a nebola ustálená spoločenskovedná terminológia. Okrem toho tu pôsobila celková ideová atmosféra poznamenaná eufóriou „mladosti revolúcie“, ktorá prirodzene má sklon k priamočiarosti, k potrebným zjednodušeniam, a nemá veľký zmysel pre jemné významové nuansy, štýlové a žánrové diferencie textov a pod.

Aké všeobecnejšie tendencie sa prejavili v týchto prvých prekladoch?

Je to predovšetkým zvláštne chápanie textov klasikov marxizmu-leninizmu, akýsi osvietenický aktivizmus, ktorý predpokladá, že stačí, aby sa vo vedomí ľudí zamenili predsudky a nesprávne názory pravdou a ľudia automaticky začnú žiť a konať v súlade s novou revolučnou vedeckou teóriou. Toto plocho inštrumentálne, bezprostredne „akčné“ pochopenie vzťahu vedomia a konania, ktoré bolo neskôr v Číne v období kultúrnej revolúcie dovedené ad absurdum v známych červených knižočkách Mao-Ce-tunga, prirodzene ústilo do požiadavky sprístupniť texty čo najširšiemu okruhu čitateľov, nárokovalo si na „ľudovosť“ a zrozumiteľnosť prekladu. Následkom toho bolo nielen to, že sa prekladali všetky latinské (resp. francúzske a anglické) sentence a ustálené spojenia, ale aj všetky internacionalizmy, dokonca aj také, ktoré už dávnejšie nadobudli v odbornej literatúre status vedeckých kategórií (akcident, imanentný, inherentný, adekvátny a pod.). Tak sa vytrácali nielen dôležité dejinno-filozofické súvislosti (ak sa napr. u Marxa „egoizmus“ preloží ako „sebestvo“, aká tu môže byť spätosť s teóriou „rozumného egoizmu“ mechanistických materialistov 18. stor.), ale porušovali sa aj elementárne nároky na odborný preklad. Celá žánrová pestrosť klasického marxizmu-leninizmu (od listov, telegramov, cez novinové články a publicistiku až k odborným monografiám) sa v takom preklade redukovala na jednotný, každému prístupný, bežný jazyk. Dokonca aj v konšpektoch a poznámkach, ktoré si klasici robili pro domo sua, sa rôzne pomocné značky a vlastné technické pomôcky (napr. +, —, =) v týchto prekladoch prepisovali ako plus, mínus, rovná sa a pod. Táto tendencia je spätá aj s akouśi beletrizáciou odborného textu. Tak napr. „das vereinzelte Individuum“ sa preložilo ako „osihotené individuum“ a Marxovo vecné konštatovanie: „Das ist nur Schein, ein ästhetisches Schein“ sa vzletne preložilo: „To je len klam a estetický mam“ a pod.

Komplementárnou stránkou predchádzajúcich zjednodušení sa javí tendencia spraviť klasikov „klasickejšími“, ich materializmus „materialistickejšími“ a ich dialektiku „dialektickejšou“. To sa prejavuje v radikálnej redukcii bohatosti kategoriálnych určení klasického marxizmu-leninizmu a v často doslova neokróchanej simplifikácii jeho jemných kategoriálnych analýz. Tak Marxom rozlíšené a rozlišované kategoriálne určenia materiell, dinglich, stofflich, physisch, gegenständlich, a dokonca aj sinnlich sa v starších vydaniach prekladajú poväčšine ako „materiálny“ či „hmotný“. Základná kategória teórie odrazu (u Marxa Abbild, Reflex, Widerspiegelung, Spiegelbild, widergeben, Brechung a pod., u Lenina potom izobraženije, otobraženije, obraz, kartina, otažnenije, snimok) sa spravidla prekladá ako „odraz“. Osobitné miesto tu zaujíma centrálna kategória materialistického chápania dejín, totiž kategória

„Produktion“. V nemčine [podobne ako v ruštine proizvodstvo] má termín „Produktion“ dva základné významy: a) výroba (manufaktúrna, priemyselná, poľnohospodárska, kusová, sériová atď.), b) tvorba, tvorenie (literárna, vedecká, filmová, kultúrna produkcia). To sa samozrejme týka aj odvodených termínov (Produkt, produzieren a pod.). V nemeckej klasickej filozofii v súvislosti s rozvíjaním činného princípu na pôde idealizmu sa tento termín používa najmä a takmer výlučne v druhom významovom akcente, napr. u Schellinga, kde umelecká tvorba (produkcia) na rozdiel od životnej praxe a bežnej produkcie predstavuje čistý sebvýraz jastva. Až Hegel, ktorý vedel oceniť význam práce pre vznik a dejiny človeka, relativizoval dominanciu tohto druhého významového akcentu a až u Marxa postupne začína vystupovať aj prvý významový akcent (t. j. výroba vo vlastnom ekonomickom zmysle) ako konštitutívny moment tohto pojmu. U Marxa znamená produkcia zásadne i výrobu i tvorbu v nerozlučnej jednote a týmto pojmom označuje komplexnú činnosť ľudí vo všetkých sférach a podobách ich aktivity. U Marxa je to v prvom rade filozofický pojem a až sekundárne pojem úzko ekonomický (podobne, ako je to v prípade pojmu práca). Asociovaný človek produkuje (a nie „vyrába“, ako sa dozvedáme z prekladov) a reprodukuje svoj život v úplnosti a bohatosti jeho určenia. Až teraz prichádza Marxovo rozlíšenie materiálnej produkcie — ak chcete — materiálnej výroby a duchovnej produkcie, a to nie preto, že by prvá bola len vonkajšková, vnútorné mŕtva, mechanická a čisto „materiálna“, a druhá opäť len vnútorná, živá, tvorivá a čisto „ideálna“, ale preto, že plnia v živote spoločnosti (asociovaných individuí) rôzne funkcie. Dialektiku materiálnej a duchovnej produkcie možno v zárodočnej podobe odhaliť už v *Ekonomicko-filozofických rukopisoch z roku 1844* a ťahne sa celým Marxovým dielom až k jeho vrcholným neskorým prácam (*Kapitál, Teória o nadhodnote*). Toto filozofické pozadie termínu „Produktion“ ostalo skryté, jeho polysémia ostala neodhalená, a preto sa nemecké Produktion prekladalo spravidla ako výroba v ekonomickom zmysle.² Dokonca ešte v rokoch 1972—1973 v *Teóriách o nadhodnote* sa aj „die geistige Produktion“ prekladá ako „duševná (sic!) výroba (!!)" . Táto významová redukcia mala fatálne dôsledky. Úsilie o materialistickejšího a dialektickejšieho Marxa častokrát — a to nielen v prekladoch — ústi do metafyzických vôd poklesnutých foriem materializmu, do ekonomického determinizmu a vulgárneho sociologizmu.

Demonštrovať podobné nedorozumenia a ťažkosti aj v prípade iných kategórií (Verkehr, Zweck, naturwüchsig, Produktivkraft, Produktionskraft a i.) je v informačnom článku nefunkčné. Spomenieme preto už len jeden príklad — späť s nemeckým termínom „geistig“. V nemčine znamená duchovný i duševný (hoci nemčina má aj termín „seelisch“). V prvých prekladoch sa duchovný a duševný pokladali takmer za synonymá, a keďže Marx niekedy kladie „geistig“ voči „lieblich“ či „physisch“ a keďže sa nepoznala dialektika materiálnej a duchovnej produkcie, zatiaľ čo vo všeobecnom povedomí bola

² Je pravda, že u Marxa nájdeme miesta, kde termín „Produktion“ zastupuje vlastne termín „materielle Produktion“ (eventuálne Erzeugung), ale to môžeme zistiť z kontextových súvislostí a nič to nemení na nevyhnutnosti tieto pojmy striktno rozlišovať, keď už máme možnosť voliť z dvoch termínov.

značn, rozšírená predstava o protiklade duševnej a telesnej (eventuálne fyzickej) práce, prekladal sa nemecký termín „geistig“ prevažne nesprávne ako „duševný“. Pojem duchovného je však kvalitatívne odlišný od pojmu duševný. Na rozdiel od duševného, ktoré sa týka sveta individua, jeho vnútra, mysle a myslenia, jeho celkového rozpoloženia a naladenosti, je duchovné vždy už späté s tým, čo sa prejavilo navonok, čo sa už objektivizovalo v umeleckom artefakte, v obradoch, etickej norme, vo vedeckej teórii, jednoducho v duchovnej produkcii a kultúre. Na rozdiel od duševného, ktoré sa tak či onak primárne dotýka len individua, je duchovné späté so skupinou, vrstvou, triedou, spoločnosťou (pripomeňme si, že napr. u Hegela je Geist v istom zmysle synonymom spoločnosti). U Marxa je preto správne zásadne prekladať „geistig“ ako „duchovný“, a to dokonca aj vtedy, keď hovorí o robotníkovi v jednotnom čísle, pretože jednotlivý robotník mu vystupuje ako pars pro toto, ako predstaviteľ celej robotníckej triedy (teda napr. „že práca je robotníkovi niečím vonkajším, t.j. niečím, čo nepatrí k jeho podstate... , že v nej nerozvíja slobodnú telesnú a duchovnú [a nie duševnú] energiu, ale že v nej trýzni svoje telo a kántri svojho ducha“).

Je samozrejmé, že tieto a mnohé iné prekladateľské zjednodušenia a deformácie súviseli so širšími spoločenskými a vnútrovednými podmienkami. Dogmatická dezinterpretácia marxizmu-leninizmu spätá s kultom osobnosti vytvorila kanonizovanú podobu klasikov a oficiálnu verziu ich učenia, a tak sa niet čo čudovať, že samo prekladanie klasických textov nebolo pokladané ani tak za hľadanie podnetov pre ďalšiu precizáciu teórie a vytváranie nuansejších teoreticko-metodologických prostriedkov pre poznávanie nových realít, ako skôr za hľadanie, lepšie povedané nachádzanie ďalších a ďalších argumentov v prospech už uzavretého oficiálneho výkladu všetkých základných otázok a problémov teórie. Podľahnutie tomuto vonkajšiemu „tlaku“ bolo aj subjektovo pochopiteľné a zdôvodniteľné. Vedeckí pracovníci jednotlivých spoločenskovedných disciplín si osvojili len základy nového učenia, a to najčastejšie v zjednodušenej podobe (bolo by treba ešte preskúmať, akú úlohu tu zohrala Stalinova práca *O dialektickom a historickom materializme*), a preto bolo pre nich jednoduchšie redukovať myšlienkové bohatstvo klasikov na vlastnú úroveň osvojenia si ich učenia. Istý podiel viny tu nesú aj nie vždy presné a niekedy na predpísanú mieru pristrihnuté preklady Marxa a Engelsa do rušiny. Mnohé zjednodušenia (aj už spomenuté) tu našli svoje ospravedlnenie a odôvodnenie, niektoré dokonca treba pripísať výlučne na ich účet (tak napr. expanzia termínu občina, ktorý začal vystupovať ako takmer jediný, no neodôvodnený slovenský ekvivalent celého radu nemeckých termínov a pojmov) značne znehodnotil prvé vydanie Marxových *Grundrissov*). Táto hra objektových a subjektových podmienok, vzájomná podpora a potvrdzovanie sú natoľko zložité, že dnes je už ťažké rozlíšiť, kde je príčina a kde následok, či zjednodušená interpretácia mala za následok zjednodušený preklad, alebo zjednodušený preklad mal za následok zjednodušenú interpretáciu.

V týchto prvých prekladoch sa častokrát prejavovala tendencia, dnes už neutržateľná, prekladať slovo slovom, gramatický segment gramatickým segmentom, bez kontextových významových súvislostí, tendencia „doslovizmu“. Tak v Leninovom *Materializme a empirikriticizme* napr. čítame: „Ničí pocit, ničia psychika, ničí duch, ničia vôľa — tam musíme nevyhnutne dospieť, ak

neuznávame materialistickú teóriu, že ľudské vedomie odráža objektívne reálny vonkajší svet.“ Tento doslovný preklad je nielen toporný, ale aj nekontextový a málo komunikatívny. Veď preklad musí byť podriadený nie jednotlivým slovám, ale celkovému zmyslu výpovede. A osobitne prísne sa to týka odborného prekladu, ktorý má reprodukovat' všetky výstavbové segmenty diela, teda hlavne významové, ale aj kontextové či žánrové východiskového jazyka adekvátnymi funkčnými ekvivalentmi cieľového jazyka. V odbornom preklade určitá slovná, formálna voľnosť je predpokladom prísnej pojmovej disciplíny, rešpektovania kontextového zmyslu, ako aj štyľovej jednoty a žánrovej pestrosti. Uvedená veta by teda inak, lepšie a slovenskejšie, ale aj významovo presnejšie mohla znieť: „K pocitu bez človeka, k psychike bez človeka, k duchu bez človeka, k vôli bez človeka — musíme neodvratne dospieť, ak neuznávame materialistickú teóriu, že ľudské vedomie je odrazom vonkajšieho, objektívne reálneho sveta“.

Pokiaľ ide o úplné nepochopenie textu originálu alebo hrubé prekladateľské chyby (či výmysly), ktoré našťastie nie sú pri tak rozsiahlom a náročnom diele až také časté, uvedieme aspoň dva „krikľavé“ prípady. Tak v prvom vydaní I. zväzku Marxovho *Kapitálu* sa v časti o pôvodnej akumulácii kapitálu dozvedáme, že „úžerník je rytierom kapitálu“ a robí mu „rytierské služby“, zatiaľ čo správne má byť, že je „rajtárom kapitálu“ a robí mu „rajtárske služby“ (ide tu o „nepatrný“ rozdiel medzi nemeckým *der Ritter a der Reiter*). Ešte kurióznjšia bola zámena „duševných duniek“ (*Seelenzelle*) so „selénovými“ (*Selenzelle*) v citáte Haecklovej práce *Záhady sveta* v závere Leninovho *Materializmu a empiriokriticizmu*. Sám Lenin toto miesto prekladá z francúzskeho prekladu tejto Haecklovej práce pod názvom *Les merveilles de la vie* (ostatne tiež nepresne ako *fizičeskije kletocki*), čo prekladateľovi „umožnilo“, aby E. Haecklovi imputoval autorstvo pomyslenej knihy *Zázraky života* (táto chyba sa objavuje doteraz).

Z nedostatkov prvých vydaní prác klasikov marxizmu-leninizmus spomeňme ešte jeden. Marxizmus bol budovaný ako prvé vedomé interdisciplinárne učenie v dejinách vied, a predsa sa v tomto období jednotlivé jeho súčasti — filozofia, politická ekonómia a vedecký socializmus — akosi navzájom od cudzovali a pestovali izolovane, nezávisle jedna od druhej. To sa prejavilo aj v prekladoch, kde napr. prevažne ekonomické práce sa stali výlučnou záležitosťou politicko-ekonomickou, prevažne filozofické práce záležitosťou filozofickou a pod. Iba tak možno vysvetliť, prečo sa ten istý termín (napr. *gegenständlich, aneignen, Lebensmittel* a i.) prekladal inak v prevažne ekonomickej spisbe klasikov ako vo filozofickej spisbe. Jednota súčastí marxizmu-leninizmu však vyjadruje nielen nezastupiteľnosť a autonómnosť ktorejkoľvek jeho súčasti, ale súčasne neodôvodnenosť zvyľučňovania ktoréhokoľvek hľadiska. Mnohé otázky tak v teórii, ako aj praxi (teda aj v prekladateľskej praxi) sa dajú riešiť iba spojeným a spoločným úsilím všetkých súčastí marxizmu-leninizmu.

Celkove možno konštatovať, že toto prvé obdobie v prekladaní a vydávaní diel klasikov marxizmu-leninizmu bolo napriek jeho veľkému pozitívnemu významu poznamenané počiatočnými ťažkosťami, menšími, ale aj väčšími nedostatkami. Preklady čoskoro prestali zodpovedať tak rozvinutejším kultúrnym a politickým požiadavkám, ako aj zvyšujúcim sa nárokom na odborný preklad. Zastarali nielen chápaním prekladateľskej práce, ale aj formou jazykového

spracovania. Boli často doslovné, ťažkopádne, celý rad miest sa nepodarilo rozšifrovať a správne pretlmočiť, nehovoriac už o terminologickej neujasnenosti a žánrovej unifikácii.

Druhá fáza, kvalitatívne vyššia úroveň prekladateľskej a redakčnej práce pri príprave vydání diel klasikov marxizmu-leninizmu súvisí s vypracovaním (a realizáciou) dlhodobej koncepcie vydávania diel klasikov marxizmu-leninizmu v Nakladateľstve Pravda z roku 1971. Táto koncepcia obsahovala prípravu nového päťdesiatpäťväzkového vydania *Zobraných spisov V. I. Lenina* podľa piateho ruského akademického vydania, vydania päťväzkových *Vybraných spisov Marxa a Engelsa* a vydanie ich základných diel v nových (respektíve podstatne revidovaných) prekladoch.

Nové vydania diel klasikov marxizmu-leninizmu si vyžiadali aj nový prístup k ich celkovej príprave. Bol formulovaný náročný cieľ — pretlmočiť texty klasikov čo možno najpresnejšie, zjednotiť a kodifikovať spoločenskovednú terminológiu so zreteľom na súčasný stav príslušných spoločenských vied, maximálne sa priblížiť súčasnej jazykovej kultúre a plne riešiť štylovú a žánrovú pestrosť rozmanitých prác klasikov. K realizácii tohto cieľa nebolo možné pristúpiť v starých podmienkach a starými prostriedkami. Bolo potrebné prijať rad opatrení týkajúcich sa tak nakladateľstva, ako aj mimonakladateľského zázemia. Redakcia klasikov marxizmu-leninizmu bola odbremenená od prípravy účelových publikácií, kádruovo posilnená a rozdelená na úsek zaoberajúci sa vydávaním prác Marxa a Engelsa a na úsek prác Lenina. Pri redakcii bol zriadený študijno-informačný kabinet, ktorého úlohou je okrem iného s. stredovať, objektivizovať a uchovávať dosiahnuté výsledky redakčnej práce, spracúvať vedecký aparát jednotlivých publikácií vo forme rôznych kartoték (vecná, menná, kartotéka zemepisných názvov, organizácií, inštitúcií, prísloví a porekadiel, frazeologických spojení atď.), zhromažďovať bibliografické údaje, systematizovať a evidovať materiály pre terminologické komisie a následne ich spracovať pre potreby redakcie pri príprave vydání diel klasikov marxizmu-leninizmu.

Splnenie tohto náročného cieľa si však vyžadovalo aj systematickejšiu spoluprácu s vedeckými inštitúciami. Tak bola podpísaná zmluva o spolupráci s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV, ktorý prevzal patronát nad jazykovou úrovňou druhého vydania *Zobraných spisov V. I. Lenina*. Prekladmi boli poverení najskúsenejší prekladatelia a spolupráca s odborníkmi spoločenských vied pri kodifikácii odbornej terminológie bola aspoň čiastočne inštitucionalizovaná. Keďže na všetkých spoločenskovedných akademických pracoviskách neboli (a žiaľ doteraz nie sú) vytvorené terminologické komisie, bolo Nakladateľstvo Pravda nútené zvolávať pre jednotlivé súčasti marxizmu-leninizmu vlastné terminologické komisie. Aby sa zabezpečilo jednotné riešenie základných terminologických problémov v celom druhom vydaní *Zobraných spisov V. I. Lenina*, vybralo sa šesť monotematických zväzkov (po dvoch z každej súčasti marxizmu-leninizmu), ktoré sa prednostne znova preložili a spracovali, na príprave ktorých sa okrem starostlivej redakčnej práce podieľali vedeckí redaktori (pokiaľ ide o filozofiu, vedeck, redakciu *Filozofických zôštitov* robil akademik Filkorn a *Materializmu a empiriokriticizmu* prof. Holata) a ku ktorým bolo zvolané pracovné zasadnutie príslušnej terminologickej komisie. Terminologické komisie zohrali a naďalej zohrávajú pozitívnu úlohu aj pri vydávaní prác Marxa a Engelsa (napr. zasadnutia k novému vy-

daniu 1. 2. a 3. zv. Marxovho *Kapitálu*, k Engelsovej práci *Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu*, k Marxovým *Ekonomicko-filozofickým rukopisom z r. 1844*). Činnosť terminologickej komisie sporadicky využívajú aj redakcie Nakladateľstva, najmä filozofická (napr. osobitné zasadnutie komisie k *Filozofickému slovníku*, k Hegelovej *Logike ako vede* a pod.).

Tieto opatrenia podstatne zmenili charakter redakčnej práce v redakcii a značne ju priblížili práci vedeckej. Redaktori porovnávajú texty nielen s originálom (čo je bežné), ale aj so všetkými dostupnými inojazyčnými prekladmi, vypracovávajú kartotéky o problematických prekladateľských a terminologických otázkach, konzultujú sporné riešenia s odborníkmi rôznych vedných odborov, študujú literatúru a referáty o príslušných prácach a pod. Potreba kvality prípravy nových vydaní dostala zelenú pred kvantitatívnym hárkovým spracúvaním.

To všetko možno pričítať k dobru Nakladateľstvu Pravda, práve tak, ako treba vysoko oceniť odborne náročnú, kvalifikovanú, častokrát však až mravenčiu prácu jeho redaktorov. Súčasne však nemožno nekonštatovať, že táto napriek všetkému úsiliu preda len provizórna situácia nedáva dobré vysvedčenie našej kultúrnej obci vôbec a jej inštitucionálnej báze. V mnohých ďalších socialistických krajinách sú prípravou tejto komplikovanej a náročnej úlohy poverené vedecké inštitúcie (ústavy marxizmu-leninizmu) a nakladateľstvá zabezpečujú iba jej zvyčajnú redakčnú a technickú realizáciu (spoluprácu s tlačiarňami). U nás sme ju však celkom zverili do rúk nakladateľských pracovníkov. Realizácia dlhodobej koncepcie vydávania diel klasikov marxizmu-leninizmu prijatej začiatkom sedemdesiatych rokov sa v súčasnosti úspešne završuje. V záverečnom štádiu prípravy sú posledné zväzky 2. vydania *Zobraných spisov V. I. Lenina* v 55. zväzkoch. V novom preklade (z francúzskeho originálu) vyšla *Bieda filozofie* (1979), *Kapitál* (1. zv. 1985, 2. zv. 1985 a 3. zv. r. 1987), *Teória o nadhodnote* (1. časť 1987, 2. časť 1989 a 3. časť vyjde ešte tohto roku), široký výber z korešpondencie Marxa a Engelsa (*Vybrané listy v troch zväzkoch*, 1987 a 1988), v r. 1990 vyjdú Marxove *Ekonomicko-filozofické rukopisy* z roku 1844, Marxova a Engelsova *Nemecká ideológia* a obsiahly dvojzväzkový výber *O umení a literatúre* (jeho prvý zväzok vyjde ešte tento rok). Dnes, keď sa pripravuje nová dlhodobá koncepcia vydávania diel klasikov marxizmu-leninizmu, v ktorej sa uvažuje aj o možnosti vydať *Spisy Marxa a Engelsa v 50 zväzkoch* (o tejto alternatíve, ako aj o celkovej koncepcii by bolo potrebné rozvinúť aj verejnú diskusiu pracovníkov kompetentných inštitúcií), sa naskytuje jedinečná príležitosť zásadne a komplexne zhodnotiť doterajšiu prax a zaujať principiálne stanovisko aj k inštitucionálnej báze tohto edičného zámeru.

Pokiaľ ide o akademické pracoviská, veľavravný je už sám fakt, že vo všetkých ústavoch nie sú zriadené terminologické komisie, a dokonca aj tam, kde sú, nepracujú všade a vždy systematicky. Tento fakt má zrejme širšie pozadie a nepochybne súvisí aj s dlhodobým nedoceňovaním práce v oblasti fundamentálnych problémov budovania kategoriálneho systému tej-ktorej vedeckej disciplíny. Bez nároku na úplnosť chceli by sme upozorniť ešte na jednu príčinu, ktorá tento fakt čiastočne vysvetľuje. Je to istá skreslená predstava o vzťahu medzi objavom nového a sprostredkovaním už objaveného širšej vedeckej, kultúrnej verejnosti, akási fetišizácia objavu a prezieravý vzťah k jeho verejnému sprostredkovaniu. Jednou podobou takéhoto spro-

stredkovania je populárno-náučná literatúra, ktorá „predkladá“ výpovede umelých jazykov moderných vied do prevažne prirodzeného jazyka, pričom musí nachádzať prostriedky, aby sa tento „prevod“, „preklad“, „pretlmočenie“ uskutočnilo bez straty (alebo aspoň s minimálnymi stratami) sémantického obsahu. Inou podobou tohto sprostredkovania je preklad vo vlastnom slova zmysle. V akademických kruhoch je však pomerne rozšírený názor, ktorý je obsahovo totožný s aforizmom G. Ch. Lichtenberga: „Dielom by sa malo nazývať iba to, čo obsahuje niečo nové, všetko iné je len prostriedkom na to, aby sme sa dozvedeli, čo ľudia v určitom odbore už vykonali. Objavovať nové krajiny a zhotovovať správne mapy objavených krajín, aký je v tom rozdiel (*Večery pri sviečke.*) Ak pristúpime na analógiu, ktorá sa tu natíska, mohli by sme povedať, že každý preklad je mapovaním už objavených krajín. Je však oprávnený Lichtenbergov dešpekt, ktorý zaznieva z jeho slov, že všetko iné, okrem objavu, je len prostriedok? Je pochopiteľný z dobových kontextov vrcholiaceho osvietenského gnozeologického optimizmu 18. stor. a do istej miery aj oprávnený, no len vo vzťahu k objaviteľom. Ale ani tu ho nemôžeme brať doslova. Čo je to za objav, ak o ňom vie iba objaviteľ, na čo je krajina, v ktorej sa človek nemôže vyznať, kde neexistujú kóty a elementárne smerovky? Objav sa stáva skutočným praktickým objavom až vtedy, keď sa univerzalizuje, keď je ho možné komunikovať, niekomu zrozumiteľne vyložiť, keď vstupuje do reálneho života mnohých ľudí. Územie objavov, o ktoré nám ide, je pásmom myšlienkových výbojov, regiónom ľudských zážitkov a zámerov a túto krajinu mapuje slovo. Tak ako slovo nie je púhym nástrojom či prostriedkom nového významu, nie je iba „služobníkom novej myšlienky“ (Merleau-Ponty), ani preklad nie je len pasívny prostriedok a vonkajší nástroj. Každá národná kultúra si musí osvojovať hodnoty, zdomáčať významy, ktoré vytvorilo a neustále vytvára ľudstvo ako celok. Preklad je len preklad, niečo druhotné iba z hľadiska originálu, z hľadiska východiskovej kultúry. Z hľadiska kultúry prijímajúcej však je — alebo aspoň môže byť — viac ako púhym prekladom, je výsostne tvorivým činom. Je artikuláciou doposiaľ neznámych myšlienkových obsahov, prináša zjemnenie a väčšiu diferencovanosť pojmových určení a rozširuje všeobecné významové univerzum prijímajúcej kultúry. Preto môže mať dobrý preklad v národnej kultúre vplyv porovnateľný s vplyvom originálu. Preto je prekladateľská tvorba tiež bezprostredne spätá s rozvojom národného jazyka a je dôležitým stimulátorom jeho inovácií. (Tu niekde leží asi aj koreň doterajších ťažkostí v spolupráci s jazykovedcami, ktorí zaujímajú prevažne akési obranárske, konzervatívne stanovisko, a namiesto toho, aby tento proces jazykových inovácií podporovali, skôr varovne dvíhajú prst, alebo jednoducho zakazujú. Prítom miera presvedčenia o potrebe inovácií sa u jednotlivých jazykovedných pracovníkov rôzni a je úmerná ich aktívnemu zapojeniu sa do tímovej práce.)

Domnievame sa, že je najvyšší čas prekonať akýsi povýšenecký, zľahčujúci či zjednodušujúci vzťah k prekladateľskej práci, osobitne odbornej literatúry, k sprístupňovaniu minulých a súčasných hodnôt svetovej vedy a filozofie [zďaleka tu nejde len o preklady diel klasikov marxizmu-leninizmu], začleniť organicky túto prácu do vedeckých programov jednotlivých akademických pracovísk a v tomto zmysle preorientovať aj koncepciu akademického vydavateľstva. Nakladateľstvo Pravda sústredilo okolo seba špičkových spoločenských vedcov, no pri všetkej úcte k vykonávanej práci treba vidieť aj

jej nevyhnutné ohraničenia tak čo do rozsahu, ako aj do hĺbky (ide o účelové nakladateľské pracovisko). Aj to je dôvod, aby pri každom spoločenskovednom ústave SAV skutočne pracovala terminologická komisia, aby sa problémy mohli riešiť systematicky a kvalifikovane na pôde vedeckých pracovísk, t.j. na inštitucionálnej báze vedy. Bol by to prvý krok správnym smerom.

Robíť celkové hodnotenie tejto druhej fázy vo vydávaní diel klasikov marxizmu-leninizmu by bolo predčasné. Predbežne však možno konštatovať, že sa dosiahol značný kvalitatívny pokrok tak v úrovni jazykovej kultúry a žánrovej diferenciacie textov, ako aj v nuansovanejšom rozlíšení mnohých kategoriálnych určení a v kodifikácii niektorých podstatných problémov spoločenskovednej terminológie. (Ďalšia časť tejto state sa nachádza v časopise *Filozofia* č. 2).